
Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I.

Eds. Rastislav Kožiak – Jaroslav Nemeš. Bratislava: Chronos, 2006. 440 s.
ISBN 80-89027-19-9

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené.

Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

All published work, regardless of the medium in which it was published, is considered by law to be copyrighted by the author. It is important that all such articles and references to them be attributed to the author and source.

Role svěřce ve výchovné koncepci Tomáše ze Štítného

Jana Grollová

GROLLOVÁ, Jana: *The Role of a Saint in the Concept of Education of Thomas of Stitny*. In: Světec a jeho funkcie v spoločnosti I. Bratislava: Chronos, 2006, p. 411-425.

Bohemian writer and philosopher Thomas of Stitny exalted the Holy Scriptures as the standard of faith, wrote several beautiful devotional and educational books, and denounced the immorality of the world. Many was the book or treatise issued from his retreat, which found its way into the hands of the people, and was rapidly transcribed and widely circulated.

KEYWORDS: Middle Ages, Bohemia, Thomas of Stitny, Education

Zájem odborné veřejnosti o literární dílo Tomáše ze Štítného (1331/1335 - 1401/1405) se vymezuje pod zorným úhlem filozoficko-teologickým a filologickým do dvou hlavních okruhů. Ve výčtu literatury pojednávající o díle jihočeského vladyky převažují doposud práce zabývající se jazykem, stylem, tvaroslovím, pojmoslovím, popř. díla ediční převážně z období první poloviny 20. století.¹ Tážeme-li se však, jaká byla motivace, jež vedla Tomáše ze Štítného k sepsání svých knížek, docházíme při čtení jeho díla záhy k poznání, které nás vede k trochu odlišnému náhledu na jejich autora. Tomáš ze Štítného přistupoval k sepsání s cílem vychovávat prostřednictvím svých textů, a to nejprve své děti, později také širší veřejnost, která projevila o jeho knížky zájem. Přistupujeme-li k dílu jihočeského vladyky z pohledu teorie výchovy, rázem můžeme nalézt nejedno překvapení, i když by se na první pohled mohlo zdát jeho dílo, skládané z překladů středověkých autorit, nepůvodní. Aby mohl naplnit svůj výchovný záměr a cíl, musel mít Tomáš ze Štítného základní představu nejen o náplni, tj. o obsahu svých děl, ale také o způsobu práce s textem, v rámci kterého chtěl svůj záměr realizovat, a o formě jeho podání, tj. o způsobu prezentace poznatků a závěrů. Základními stavebními prvky jeho textů jsou definování, třídění informací a usuzování.

¹ Přehled o literatuře o Štítném viz:

Jakubec, Jan: Dějiny literatury české, I. díl. Praha 1929, s. 244-252; Spunar, Pavel: Repertorium auctorum Bohemorum provecum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans, I. Wratislaviae - Varsaviae - Cracoviae - Gedani - Lodziae 1985, s. 192-196; Ryšánek, František: Tomáš ze Štítného. In: Ottův slovník naučný - Dodatky, 6., sv. 2. Praha 1943; Vlček, Jaroslav: Z dějin české literatury. Praha 1960, s. 655.

Jestliže jsme poukázali na motivaci Tomáše ze Štítného, nezbyvá nám než tázat se na způsob, kterým svoji snahu realizoval. Skladba Štítného knížek svědčí o promyšlené výchovné koncepci jejich autora s přihlédnutím k základním výchovným prostředkům. Promyšleně postupuje ve výkladu od obecných témat ke specifickým, od jednoduchosti ke složitosti problému. Definuje základní pojmy a přidává jejich následné užití na konkrétních příkladech, popřípadě se snaží pojmy osvětlit na popisu vlastní zkušenosti či osobního prožitku. Způsob práce s textem a motivace k výchově prostřednictvím kázání a dalších knížek poukazuje v případě Tomáše ze Štítného na jeho kontakty s prostředím pražského vysokého učení, a to konkrétně na činnost Konráda Waldhausera, který ve své postile² na příklad řeší také otázku, jakým způsobem má kazatel zprostředkovávat svým posluchačům myšlenky. Silně ovlivněn německou mystikou, jejíž traktáty překládal do českého jazyka, a novoaugustinismem se ve svých životních postojích řadí Tomáš ze Štítného do skupiny lidí, jež se přikláněli k potřebě obnovy církevního, ale hlavně osobního života zbožného křesťana, a jako jeden z laiků tak stanul mezi představiteli reformního hnutí 14. a 15. století v českých zemích. Obsah jeho děl plně odpovídá potřebám doby a navazuje na reformní vlny v pražském intelektuálním kruhu, jichž se mohl jako student univerzity účastnit. Mnohem zajímavější se však jeví vliv, který by mohlo dílo jihočeského vladyky mít prostřednictvím díla Petra Chelčického na činnost Jednoty bratrské a její vnímání výchovné koncepce, ale to je již otázkou dalšího bádání.

Smyslem Štítného celoživotního díla bylo úsilí působit prostřednictvím poznatků a osobních svědectví o víře a křesťanských „pravdách“ na vědomé, převážně morální, způsoby lidského chování s důrazem na jeho projevy ve sféře vztahů společenských a rodinných. Jeho pohled na problém křesťanské výchovy nezůstal rozdělený do dílčích problémů a otázek, jak bylo v traktátové literatuře běžné, ale měl charakter komplexního přístupu k problému křesťanské morálky, která se utváří na základě pochopení a postoje k víře. Nahlížíme-li na morálku jako na osobní způsob života, smýšlení, charakter a mravní chování jedince vycházející z individuální vůle a míry podřídit se jistým autoritám a jejich normám a zákonům, pak dobové pojmání a výklad křesťanské zvěsti se nutně odrážely i na formování morálky v jednotlivých epochách dějin křesťanství a ovlivňovaly též soudobé dějiny lidského myšlení, kultury i formování sociálních vztahů, a jako takové jsou součástí dějin. Opačně však též platí, že měnící se sociální vztahy ve společnosti a nové kulturní prvky ovlivňovaly zpětně také křesťanskou morálku.³ Dílo Tomáše ze Štítného vychází z přesvědčení, že úkolem vychovatele je nalézt cestu, jak vnější závislost vychovávaného proměnit do podoby závislosti na jeho vlastních vnitřních hodnotách. Srovnáme-li pod tímto náhledem Tomášovo dílo s dalšími církevními

² Staročeské zpracování postily studentů svaté university pražské Konráda Waldhausera. Ed. František Šimek. Praha 1947.

³ 1/ K problému morální teologie z dějinného pohledu viz: Beneš, Albert: Principy křesťanské morálky. Praha 1997, s. 17-23; Hodovský, Ivan; Sedlák, Jiří: Z dějin morálních teorií. Olomouc 1985.

2/ K pojetí morální teologie v současnosti viz: Beneš, Albert: Principy křesťanské morálky. Praha 1997; Beneš, Albert: Morální teologie. Praha 1994; Weber, Helmuth: Všeobecná morální teologie. Praha 1999; Peschke, Karl-Heinz: Křesťanská etika. Praha 1999.

mysliteli, zjistíme, že právě v hledání této cesty tkví individualita přístupů ke křesťanské výchově, a tím i pluralita pohledů na problém kázně, jež se projevuje v četnosti otázek po její podobě a místě v životě křesťana. Kázeň se stala nedílnou součástí každého výchovného systému v období, v němž církev přijala na svá bedra kromě apoštolského a kněžského poslání i úkol učitelský.

V myšlenkovém spektru středověku se učitelský úřad a výchova vůbec dělila mezi dvě instituce: rodinu a církev. Škola proto neměla podobu samostatné instituce, jejímž úkolem by bylo vzdělávat – o tom můžeme hovořit až s rozvojem univerzit, a i poté se současnému pojmání školy blíží pouze právnická a lékařská fakulta; školou je chápáno samo vzdělávání či učení se, které probíhalo nejprve pod vedením katechumenů a později pod záštitou kněží a mnichů. Jádrem bylo sebevzdělávání se četbou a vlastním tázáním.⁴

Tomáš ze Štítného volil cestu jednoduchého seznámení čtenáře se základem křesťanské věrouky. V jeho díle nalézáme rozsáhlé pasáže výkladu apoštolského vyznání víry, tzv. Kréda, modlitby „Otče náš“. Ve výkladu se snaží seznámit člověka s pojetím cesty spásy tak, jak ji naznačovala rozmáhající se a silící mystika. Jeho postoj není autoritativní, ale pokouší se o výklad a sdělení vlastní zkušenosti, kterou porovnává se soudobým poznáním a dílem tehdejších autorit. Klade důraz na to, aby se čtenář sám rozhodl, a poté přijal za své rozhodnutí osobní odpovědnost.

„Tím, že kázeň tisíckrát žádá poslušnost přispívá k posílení vůle, k sebeovládání. Poslušnost však nesmí zůstat vynucovanou, nýbrž musí se stát dobrovolnou. K tomu musí směřovat kázeň, jež chce učinit chovance svobodným. Neboť jenom tehdy jedná bez tlaku, když jedná správně s vnitřním souhlasem. Po plánovitém vedení nastávají léta sebvýchovy, kdy se musí osvědčit síla sebekázně, tj. vůle si musí umět poradit bez cizí pomoci proti pokušením.“⁵

Tomáš ze Štítného definuje pět základních motivů či úmyslů, kterými je člověk inspirován k vzdělávání. Na prvním místě se může jednat o snahu být mezi lidmi viděn a ctěn. Takovýto úmysl však pramení z lidské hrdosti a pýchy, proto jej Tomáš ze Štítného neshledává pozitivním motivem lidského vzdělávání, podobně jako úmysl prostřednictvím vzdělání se obohatit, a to jak ziskem pozemského majetku, tak také například získáním prelátsví či jiného úřadu. Druhý motiv je veden pouze lidským lakomstvím. Další z lidských hříchů, marnivost, stojí na počátku v pořadí již třetího motivu lidské touhy vzdělávat se, kterým je snaha umět a znát více než ostatní a s jejich znalostmi se neustále poměřovat a nejlépe je převyšovat. Teprve čtvrtý z motivů lidského vzdělávání dochází u Tomáše ze Štítného pozitivního hodnocení. Je jím snaha nabýt potřebných vědomostí, schopností a dovedností proto, aby člověk mohl jiné vést k pravdě o Bohu. Zmíněný čtvrtý úmysl vychází z lásky k bližnímu. Poslední, pátý úmysl je motivován snahou získat znalosti k tomu, aby se člověk uměl ubránit *od zlého*. Tento poslední motiv lidského vzdělávání je nejdokonalejším motivem ze všech pěti zmíněných, neboť pramení z podstaty lidského života na zemi.

Výchova je v očích Tomáše ze Štítného základní povinností otce, jemuž je tato úloha svěřena Bohem: *„Buoh mój přikázal mi, jako i každému otci, abych vedl vás,*

⁴ Srv. Palouš, Radim: Čas výchovy. Praha 1991.

⁵ Uher, Jan: Problém kázně. Praha 1924, s. 28.

*mé diety! v jeho cestách a skázel jej vám.*⁶ Otec rodiny má povinnost vést své děti k víře a odpovědnému životu. Současně však takto zprostředkovaná výchova má být pilířem k dalšímu vzdělávání v rozhovorech a k individuálnímu seberozvíjení mezi vrstevníky dětí. Jako rozhodující metodu vzdělávání uznává Tomáš ze Štítného metodu otázek, pro něž má být osobní četba inspirací; „*a velměť jest úžitečno, otázati, když jest sličně koho, čemu kto čta nerozumie.*“⁷ Jeho knížky mají poskytnout náhražku za kázání, či rozptýlit v dlouhé chvíli.

Jako základní předpoklad pro četbu svých knih žádá, aby čtenář pohlížel kriticky na jeho slova, a rozpozná-li v nich nepravdu či nějakou chybu, pak má přehodnotit obsah knihy ve shodě s poznanou skutečností. Pochopení pravdy a následnou opravu chápe Tomáš jako východisko a zdroj pro radost a veselí z vědomí schopnosti člověka dopátrat se sám pravdy. Důležitá není ani tak schopnost Tomáše ze Štítného přiznat možnost vlastní nedokonalosti, ale spíše myšlenka, z níž tento požadavek vychází. Tomáš ve svém požadavku překračuje tradiční pohled na poznanou pravdu jako neměnnou a vyzývá k hledání odpovědi na otázky víry: „*A protože nemilujte mne více, než obecnou pravdu křesťanské víry; anižť radím, by sám se kto miloval více než pravdu, by chtěl svou hrdost tím ukázati, že by, přečta bez rozmysla, hyzditi aneb oprávněti chtěl tyto knihy tu, kdež není třeba, ať sebe dříve či později nepomstí pravda.*“⁸ Zároveň však respektuje církev jako nejvyšší autoritu v otázkách víry a upozorňuje, že sám jako laik se podřizuje jejímu náhledu. V četbě spatřuje Tomáš také možnost jak utéci před nudou, a tudíž lidskou žádostivostí, upozorňuje čtenáře, že, budou-li zaměstnávat svou mysl četbou a přemýšlením, nezbude jim čas na nepravosti.

K hledání pravdy zdůrazňuje potřebu četby Bible pro jednotlivého křesťana.⁹ Písmo svaté přirovnává k *listům posílacím*, jimiž Bůh zve a ukazuje lidem cestu k návratu *do vlasti*. Individuální četbu Bible prosazuje též z toho důvodu, že si uvědomuje, že je-li cílem života poznání Boha, pak musí toto poznání vycházet z jediného přímého pramene, který lidé mají - čímž je myšleno právě Písmo svaté. „*Kdož chce, aby jej Bůh uslyšel, má nejprv slyšeti Boha,*“¹⁰ píše Tomáš ze Štítného, a jestliže lidské tělo potřebuje, aby bylo o něj pečováno, tím více je zapotřebí věnovat se lidské duši, jež jako obraz Boží potřebuje „*nakrmit pokrmem božích slova.*“¹¹ Osobní hledání a *učení se* má se dít podle Tomáše od obecného základu dále k podrobnějším myšlenkám v průběhu celého života, protože mladý stejně jako starý člověk se má vzdělávat, ale klade důraz ne na slova, jimiž je poučení psáno, ale na úmysl.

⁶ Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských. Ed. Erben, Karel Jaromír. Praha 1852, s. 1.

⁷ Knížky šestery..., s. 1.

⁸ Tomáše ze Štítného: Knížky šestery o obecných věcech křesťanských. Předmluva a knížky prvé: O víře, naději a lásce a výklad pateře. Ed. Florián, Josef. Pardubice, 1937, s. 9-10.

⁹ „*Ale v domích svých, a když kvasíte spolu, a jsou-liť dnové krátcí, alespoň v noci některou chvíli máte čísti písmo svaté, abyste v svých srdcích duchovní pšenici shromáždili, a z písma abyste duchovní perly u pokladích srdce svého schovali; abychom, když v soudný den před stolicí toho mocného soudce přijdem, jakož svatý Pavel dí, ne nazi ale odíni se ukázali.*“ (Florián, s. 15.)
Srv. Ř 13, 12-14 a Ef 6, 11-17.

¹⁰ Florián, s. 17.

¹¹ Tamtéž, s. 18.

V pojednání „O sedmi chodbách k životu věčnému“¹² obhajuje osobní, individuální přemítání, neboť jak sám píše, je snazší jít cestou, která je člověku známá, než kráčet po neznámé cestě. Za obrazem sedmi chodeb k blaženému životu vidí symbolické vyjádření potřeb křesťana na cestě ke spasení. Těmito potřebami jsou: *úmysl dobrý, myslí přemietanie o dobrém, uprúc mysl k dobrému, milovati dobré, poznávanie božieho zjevení, okusování duchovních pochotností, činit skutky ke cti a chvále v blažené věčnosti*.¹³

V potřebě *myslí přemietanie* vidí důvod, proč je křesťanovi zapotřebí naslouchat kazatelům a číst Bibli. Jsou zdrojem a inspirací, podnětem i důvodem k osobnímu přemítání a růstu jedince, jenž pouze touto cestou může se naučit rozeznat dobré. „Protož slyšte, abyste také i skutkem se chytili toho, což je své vyvolené spasitel učil, vzved je na horu,“¹⁴ povzbuzuje své čtenáře Tomáš v závěru svých „Knížek naučení křesťanského“. Právě v aktivní stránce křesťanova života nezapomíná Tomáš zdůraznit potřebu shody mezi mluveným slovem a skutky člověka. Především tuto jednotu zdůrazňuje ve výchově: „ktož to sám činí, což učí, spíše bude přijato učenie jeho.“¹⁵ Jen člověk, jenž dosáhl souladu rozumu, vůle a poslušnosti, může vítězně projít životem a správně se na jeho křižovatkách rozhodovat mezi dobrým a zlým a současně nést za svá rozhodnutí odpovědnost.

Konečně co by byla teorie bez názorné ukázky, že je v praktickém životě křesťana také realizovatelná. Jako vychovatel si Tomáš ze Štítného dobře uvědomoval potřebu názorného příkladu, který by ukázal, že oslavované ideály a vyhlášené nároky na život křesťana, které bylo možno číst v Bibli, jsou také v prostém každodenním strastiplném životě křesťana uskutečnitelné. Ve shodě s doposud užívanou metodou práce s textem vychází i nyní Tomáš ze Štítného z biblického textu. Světec je pro něj hlavně příklad hodný k následování. Svou svátost získal konkrétním činem, právě v konkrétním činu může být světec příkladem, který vybízí k následování. Svěťci ukazují široké veřejnosti, že požadavky na ně kladené jsou schopni splnit, budou-li s pokorou prosit Boha v modlitbě o pomoc. Prostřednictvím Písma získává křesťan znalosti, v kázání si tyto znalosti může prohlubovat a osvěžovat, ale příkladem svatých získává vzor, jak žít ve šlechetnosti a sloužit Bohu.

Zároveň si Tomáš ze Štítného pokládá otázku, jak si vážit a ctít svaté. Připomíná, že svatí jsou Boží přátelé, proto jako pomocníci a zastánci v každodenních potřebách věřících mají být u církve ve všeobecné úctě a mají být křesťany milováni. Názorné příklady těchto světců jsou Božím darem hříšnému člověku a je proto spravedlivé, jestliže se církev rozhodla uctívat jejich památku. Kazatelé mohou jejich příkladem upomínat na myšlenku, že ne každému se dostane všech darů, ale každý jednotlivec může Bohu sloužit podle svých vlastních sil a schopností, proto je také zapotřebí množství svatých, kteří jsou ctěni, každý pro něco jiného.

¹² Thómy ze Štítného Knihy naučení křesťanského. Ed. Vrťátko, Antonín Jaroslav. Praha 1873, s. 269-280.

¹³ Viz Knihy naučení křesťanského..., s. 270.

¹⁴ Knihy naučení křesťanského..., s. 281. V závěru citátu odkazuje Tomáš na tzv. Kázání na hoře, které je součástí Matoušova evangelia. Srv. Mt 5, 1.

¹⁵ Knihy naučení křesťanského..., s. 305.

Inspirován vzpomínkami na osobní setkání s Konrádem Waldhauserem přistupuje Tomáš ze Štítného roku 1392 k sepsání sbírky kázání nazvané „Řeči sváteční a nedělní z rok do roka.“¹⁶ Z celkového počtu šedesáti tří kázání¹⁷ se celkem dvacet kázání zaměřuje na osoby světců. Mezi světci převažují biblické postavy učedníků (Ondřej, Tomáš, Jan, Matěj), osoby apoštola Pavla, mučedníka Štěpána, Jana Evangelisty, jež mu splývá s osobou Jana, miláčka Páně. Pak k výčtu přistupují osoby světců starověku a raného středověku jako jsou Antonín, Sebastián, Řehoř, Benedikt, Ambrož, Mikuláš. Mezi světicemi jsou vzpomenuy Lucie, Háta, Dorota a Barbora. Věren své výchovné koncepci a zvolené deduktivní metodě výkladu vychází Tomáš ze Štítného v každém kázání důsledně z biblického výroku, či citace některé z církevních autorit, text výkladu staví na definici slov z výroků anebo na jejich etymologickém výkladu. Definice často přejímá přímo od církevních autorit, či opět cituje Bibli. Nahromaděné argumenty se snaží utřídit a sestavit do systému od jednoduchého ke složitějšímu, od obecného ke specifickému a důkazy v závěru aplikuje do podobností z praktického života, nebo je nahrazuje vlastními prožitky či zkušenostmi. Ani jednou nerozebírá Tomáš ze Štítného zázraky, které jsou světcům připisovány v hagiografické tradici. Vždy je pro něj rozhodující konkrétní příklad biblického výroku, ať již přímo připisovaný osobě světce, anebo spojený se vzpomínkou na světce a čtený tudíž v rámci mše připadající na světcův svátek.

Osoba učedníka Ondřeje¹⁸ inspirovala Tomáše ze Štítného k výkladu kázání, které se snaží odpovědět na otázku po vztahu člověka k Bohu. Rozborem tohoto kázání si lze utvořit základní představu o způsobu práce autora se světcovým příkladem a aplikací biblických výroků na konkrétní příklad v životě křesťana, ale také Tomášovo striktní setrvání u základního zdroje poznání, kterým mu je Bible.

Hned v úvodu kázání vytyčí autor textu základní meze vztahu člověka a Boha - na počátku vztahu stojí Kristovo pozvání k následování. Bůh oslovuje člověka a skrze svého syna se mu snaží ukázat, že do nebeského království nemůže vejít jako člověk poskvrněný hříchem. Lidské úsilí zalíbit se Bohu naráží v realizaci na porušení tělesné přirozenosti a člověk tíhne prostřednictvím tělesné žádosti ke svým libostem, čímž svou duši oddaluje Pravdě. V důsledku toho lidská duše přestává hledat útěchu v Bohu. Tělesná žádost vede ke hříchu, ten zase ke smrti. Ve výkladu Štítný upozorňuje čtenáře, že lidská duše je důstojnější stránkou člověka než jeho tělo, a odkazuje mimo jiné také na díla antických filozofů, kteří také upřednostňovali rozum před lidskou žádostí. Nic nemůže učinit lidskou duši Bohu milejší, než bude-li hledat útočiště v něm.

Stát mimo Pravdu je však vždy chybou špatné volby člověka. Významnou roli v chybném rozhodnutí hrají převážně tři příčiny, o nichž mluví také Písmo: již

¹⁶ Tomáš ze Štítného: Řeči nedělní a sváteční. Ed. Straka, Josef. Praha 1929; Menšík, Jan: Počátky staročeské mystiky. Praha 1948, s. 72; Havránek, Bohuslav - Hrabák, Josef: Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu. Praha 1957, s. 683, 709.

¹⁷ Dílo se nám dochovalo v neúplném tzv. Klementinském opise uloženém v Národní knihovně v Praze (NUK XVII C 15), z něhož kolem roku 1500 byl pořízen další opis, tzv. Strahovský, který je součástí sbírek klášterní knihovny na Strahově (Strahov D G III 13). Dle církevní terminologie se nám dochovala kázání *sermones de tempore* (od adventu do povelikonoční soboty) a *de sanctis partibus hiemalis* (od sv. Ondřeje po sv. Ambrože).

¹⁸ Řeči nedělní..., s. 1-4.

zmíněná tělesná žádost, snaha splynout se svým okolím: milovat, co svět miluje, chválit, co svět chválí; a hřích. Lstivost světa vede člověka k tomu, aby se pídil potom, co sice svět slibuje, ale co svět neplní; všudypřítomný zánik světa ukazuje, že vše, o co člověk usiluje, přichází: krásu, mladost, zdraví, sílu, čest a také život. Člověk jako rozumné stvoření je schopen se rozhodovat a musí volit. Úkolem křesťana je pilně naslouchat Božímu slovu, odmítat, co odmítl Kristus a činit pokání za chyby a omyly na cestě životem.

Ve výkladu kázání o sv. Ondřejovi následuje po pozvání na cestu ke Kristu otázka Kdo je Kristus?¹⁹ Štítný zde důsledně vychází z rozboru biblického výroku: „já jsem ta cesta, pravda i život.“²⁰ Následovat Krista znamená rozhodnout se pro změnu, pro nový začátek. Víra člověka mění. Život křesťana je však neustálým voláním k víře a k novému počátku. Učedník Ondřej je v Bibli vyzván, či je svědkem pozvání k následování, hned několikrát. Má být křesťanovi příkladem neustálého znovuprožívání okamžiku víry a pozvání na cestu. Ondřej dokládá každodenní duchovní zápas křesťana o víru.

Poprvé je Ondřej, bratr Šimona Petra, přítomen Kristovu pozvání v okamžiku, kdy jeho učitel Jan Křtitel oslovuje Ježíše Krista slovy: „*Hle, beránek Boží.*“²¹ Ondřej následně přistupuje ke Kristu a ptá se ho, kde bydlí a dostává se mu odpovědi: „*Pojďte a uvidíte.*“²² Podruhé je Ondřej ve společnosti s Šimonem Petrem vyzván Ježíšem Kristem k rybolovu lidí.²³ Ve třetím případě naslouchá Kristovu pozvání společně s dalšími učedníky a je společně s nimi vyzván, aby se stali nejen jeho služebníky, ale přímo přáteli.²⁴ Poslední, čtvrté pozvání je pozváním k práci apoštolské.

Na základě biblických textů dochází Tomáš ze Štítného k závěru, že se člověku dostává čtyř různých pozvání k svrchované službě Boží. Ondřej je věřícím názorným příkladem, jak tato pozvání mají uchopit. Nejprve je křesťan vyzván k poznání Boha, které se děje skrze stvoření. V něm člověk poznává Boží moudrost, Boží moc a dobrotu. Ve stvoření poznává křesťan, jak skrze Boží moc vše povstalo, v moudrosti Boží se vše rozvíjí a má svůj řád a dobrotou je vše spravováno a udržováno. Druhé pozvání vede člověka, aby se od Ondřeje učil neopomíjet dar Božího přátelství. Obdarováním se stává člověku také společenství dalších věřících a pozvání ke vzájemné práci pro milost Boží a bližních. Ondřej je křesťanovi svědkem, že rozpoznání a úsilí konat dobré je obdarováním Boží milostí ještě dříve, než člověk sám Boha pozná. Kdo se ptá po Bohu, tomu se Bůh dává poznat a kdo dar z Boží milosti přijme, tomu Bůh ve své milosti ještě přidává. Pozvání k následování ukazuje odpověď na otázku, co je to být Kristovým učedníkem – následovat jej v tichosti, pokoře a vzájemné lásce. Poslední pozvání ke křesťanské víře zdůrazňuje nutnost četby Písma, neboť ono ukazuje, co je hřích, co je šlechtnost, co je dobré, co se líbí a nelíbí Bohu. Písmo učí křesťana Božím přikázáním, jak se mají modlit a zač prosit, v čem spočívá lidská blaženost.

¹⁹ Řeči nedělní ..., s. 5-8.

²⁰ Jan 14,6 (biblické texty převzaty z ekumenického překladu. Viz: Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona podle ekumenického vydání z r. 1985. Praha 1989).

²¹ J 1,29

²² J 1,39

²³ Viz Mk 1,17

²⁴ Viz J 15,15

Přátelství s Kristem²⁵ je Božím darem, nikoliv zásluhou člověka. Udržení a uchování přátelství mezi lidmi není samozřejmostí, znamená mnoho úsilí a práce obou stran. Přátelé se navštěvují a udržují své přátelství, mají společná tajemství a zachovávají si věrnost. V přízni mezi Bohem a člověkem je zapotřebí téhož. Bůh navštěvuje člověka svými dary a milostí. Zbožný člověk nechce ztratit Boží přízeň a vystříhá se marnosti. Člověk navštěvuje Boha především skrze modlitbu a v přemýšlení o Boží dobrotě. Společná tajemství začíná Bůh ze své milosti, když člověku zjevil ve víře svá tajemství a pozval jej k němu. Písmo ale nepromlouvá přímo, člověk má projevit snahu Písmu rozumět, a tudíž se musí učit. Způsob porozumění se podle darů může u různých lidí projevovat různě – jeden nahlíží na Boží tajemství prostřednictvím rozumu, jinému je dána schopnost vcítit se. Člověk má Bohu svá tajemství srdce vyznávat skrze modlitbu, má přiznat své potřeby a vyznat své hříchy, ale ne proto, že by je Bůh neznal, ale proto, aby byl člověk hoden přijmout Boží odpuštění. A poslední zmiňovaná věrnost - Bůh zůstává věrný, ale člověk se musí vystříhat, aby k němu důvěru neztratil, protože lidský úmysl je od počátečního hříchu narušen ve své podstatě.

Pozvání k práci pro milost Boží a bližních nás obloukem vrací k výchozí myšlence následování vzoru světce, neboť v sobě zahrnuje odkaz, aby křesťané, a hlavně jejich *pastýři*, vedli a učili cestě Boží jeho následovníky, a tím si zasloužili odplaty ve věčné slávě. Jako příklady pak budou ostatními následováni. Na počátku ovšem opět stojí Boží oslovení: Bůh zve svaté a věřící k poznání sebe, a těm, kdo ho chtějí následovat zjevuje tajemství a prostřednictvím své milosti jim dává sílu vést ostatní a držet je na cestě Boží. Společně s četbou Písma a s nasloucháním kázanému slovu má příklad svatých vést křesťana k životu ve šlechetnosti a k službě Bohu. O šlechetnostech však nestačí pouze mluvit, je zapotřebí, aby se staly součástí osobnosti, charakteru člověka, a projevovaly se v jeho chování, člověk jimi má být ozdoben. V kázání na svátek sv. Ondřeje zdůrazňuje z množství šlechetností především tři: milost („*nikdo nemá větší lásku než ten, kdo položí život za své přátele*“),²⁶ pokoru a tichost myslí ve smyslu blahoslavenství („*blahoslavení tiší, neboť oni získají požehnání osídlit zemi a obdělávat ji v pokoji*“).²⁷

Další příležitost pro náhled na roli světce v životě křesťana přináší kázání ke svátku Mikuláše, římského biskupa,²⁸ v němž se Štítný blíže zajímá o roli církve jako toho, kdo uchovává světcovu památku. V kázání vychází tentokrát z verše z čtené antifony: „*Ecce sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo et inventus est iustus*“ a soustředí se právě na onen výkřik překládaný Tomášem ze Štítného do češtiny jako „*aj toť kněz*“. Podle Tomášova výkladu je výrok „*Ecce...*“ v Písmu vždy vztahován na něco významného a konkrétního. Výrok doplněn v lidské představivosti, a také v křesťanské ikonografii o názorné gesto poukázání prstem na konkrétní tázanou bytost a její skutek, vztahuje církevní tradice k osobě biskupa Mikuláše ze tří příčin, které autor ihned rozepisuje a vysvětluje.

Nejprve je tímto poukázáním vedena snaha církevní tradice vzbudit lidskou žádost a touhu být stejně velkým v očích Hospodinových jako byl Mikuláš²⁹

²⁵ Řeči nedělní..., s. 9-14.

²⁶ J 15,13

²⁷ Srv. Mt 5,5

²⁸ Řeči nedělní..., s. 14-19.

²⁹ Římský biskup, kterému je v církevní tradici jako jednomu ze tří přiznáváno přívěsk „Veliký“

a podobně silně jako on doufat v Boží pomoc. Církev se snaží na Mikulášově životě ukázat, že i takovýto velikán byl *jen* člověk. Bůh měří všem stejně, nikdo není před Bohem rovnější, nikdo k němu nemá blíže. Svátost tedy není nějakou výsadou, darem, či anomálií, ale naopak každý věřící ji může s Boží pomocí dosáhnout, jen záleží na jeho motivaci a vytrvalosti. Významnou rolí svěťců v učení církve zůstává proto názornost a příkladnost v konkrétním jednání a rozhodování. Jejich *vite* a vzpomínané výroky slouží v církevním učení jako vzory hodné následování. Ukazují křesťanům aplikaci biblických přikázání do každodenního života církve a jejich společenství, pomáhají stanovit mravní pravidla pro chování člověka ve společnosti, ale v neposlední řadě dokládají, že člověk podle těchto ideálů může skutečně žít a jimi se řídit.

Další inspiraci pro věřící nabízí Mikulášova vzpomínka pro církev poukazem na skutečnost, že nejen lidská touha následovat na cestě Krista je nutná, ale že ji nesmí scházet ani následná praxe, tj. uvedení víry ve skutek. Každý člověk bez rozdílu, bude-li chtít, může svěťce následovat v pomoci a konkrétních činech. Křesťan si musí na životě Mikuláše uvědomit, že pouze pozemský život ohraničený narozením a smrtí je tou dobou, v níž si může zasloužit úctu a chválu lidí, a kdy je možno svou pilností zalíbit se Bohu. Jen a pouze pozemský čas vymezuje dobu, v níž má křesťan osvědčit touhu dodržovat přikázání a rady Boží, a činit, co Bůh přikázal. Nikdo není tohoto obecného zákona zproštěn. Dobré skutky nejsou hierarchicky uspořádány podle důležitosti a vymezeny pro jednotlivé lidské stavy. I ten nejobyčejnější příkaz se týká nejvyšších stavů, stejně jako nejnižších. Obecně platí zásada, *můžeš-li udělej více než to, co musíš*.

Významnou roli v životě křesťana hraje slovo, a to slovo slyšené i mluvené, což se stává hlavním námětem kázání o Tomášovi.³⁰ Text kázání je úzce spjat s biblickým textem knihy Kazatel a konkrétně je charakterizován citovaným veršem: „*slova moudrých jsou jako bodce*.“³¹ Tomáš jako jeden z učedníků je křesťanovi svědkem, jak má užívat slov, jak se má tázat a jak promlouvat. K námětu jsou vybrány čtyři Tomášovy výroky.

První z citovaných textů zní: „*Pane, nevíme, kam jdeš. Jak bychom mohli znát cestu?*“³² Jeden z dvanácti učedníků Ježíše Krista upozorňuje svojí otázkou na potřebu poznávat cestu za Bohem prostřednictvím tázání se. Křesťan musí hledat pravou cestu mezi mnohými, ale nachází ji, bude-li naslouchat Kristu, nikoli světu. Široká cesta vede k zahynutí, úzká k životu.³³ Ve Štítného výkladu kázání je šířkost cesty dána silou lidské žádosti, úsilím dosáhnout cíle křivdou proti pravdě. Širokou cestu vyšlapává množství lidí po ní kráčejících, což ve snaze po názornosti spojuje Štítný s myšlenkou, že šíří cesty určuje také její míra užívání. Snáze prostupnou cestu tedy nedělá její přirozenost, není zde prvek předurčení ke snadnější cestě, ale ochota a častost s níž jako lidé jsme ochotni po ní kráčet. Úzká cesta není všeobecně vyhledávaná, člověk nemůže činit pouze to, co se mu líbí. Důležité je žít v pravdě, vzdát se svého stanoviska či majetku, jestliže by měla být učiněna křivda jinému.

Podle kázání Tomáše ze Štítného Bůh ukazuje úzkou cestu trojím způsobem.

³⁰ Řeči nedělní..., s. 25-30.

³¹ Kazatel 12,11

³² J 14,5

³³ Mt 7, 13-14

Nejprve prostřednictvím Písma. Z tohoto způsobu ale vyplývá, že je nutné, aby tato možnost seznámení se z úzkou cestou byla dána co nejširšímu spektru lidí – lidé mají mít umožněn přístup k Písmu a každému lidskému stavu by mělo být umožněno v Písmu číst. Důležitou roli v šíření biblické zvěsti sehrávají kazatelé. Úkol, který na svá bedra přijali společně se svěcením je zavazuje k věrnosti vůči pravdě. V otázce věrného kazatele platí, že nemůže být věrným ten, kdo pro povýšení nebo finanční odměnu by zapřel své poslání a odmítl lidem nahlédnout, co je pravda.

Druhým způsobem jsou příklady svatých. Připomíná Pavlovy texty, v nichž Pavel upozorňuje své následovníky, že nebudou mít trvalý domov na zemi, že budou poutníky vyhlížejícími nové město.³⁴ Vyzývá je k následování: jděte za mnou a „...*napodobujte mne. Hled'te na ty, kdo žijí podle našeho příkladu.*“³⁵ V textech kázání na svátek sv. Tomáše zaznívá poukaz na pluralitu mezi příklady světců. Ač vedeni jedním úmyslem, vykazují rozdílné činy. Důvodem je různost lidských nadání, což se projevuje samozřejmě také na formě zbožnosti jednotlivých věřících. Někdo má dar čtení Písma, jiný lne k pilné modlitbě, další je schopen pláče nad hříchy, jiný má dar veselí se a chválit Boha, další je schopen tvrdé askese či bdělosti. Někdo má schopnost a možnost být šlechetným k bližním, jinému nečiní problémy rozdávat štědré almužny, další se věnuje putování a misii nebo askesi.

Druhý výrok spojovaný s osobou učedníka Tomáše nachází Štítný u evangelisty Jana: „*Pojďme i my, ať zemřeme spolu s ním.*“³⁶ Jestliže člověk víru přijal, je nucen ji denně ve zkouškách znovu a znovu prověřovat. Další z Tomášových výroků dává čtenáři příklad, jak se držet poznané cesty – bez podmínek, bez vytáček, nekompromisně, nepolovičatě. Kristus dává učedníkům pokyn, aby šli a do své smrti jej následovali.

V neposlední řadě svým široce známým pochybováním nás učedník Tomáš ponouká k doufání v Boha: „*Dokud neuvidím na jeho rukou stopy po hřebec a dokud nevložím do nich svůj prst a svou ruku do rány v jeho boku, neuvěřím.*“³⁷ I z nedůvěry a pochybností, což samo o sobě je zlé, Bůh vyvádí. Zbrkllost ve víře nevede ke stálosti a pevnosti této víry. Člověk musí ve své mysli dojít k čistému svědomí, k milosti, k hojnosti dobrých činů a k ochotě. Pak teprve může spolu s Tomášem vyznat: „*Můj Pán a můj Bůh.*“³⁸ Takovýto výkřik je pak tím pravým výkřikem lidského poznání.

V „*Řečech nedělních a svátečních*“ rozlišuje Tomáš ze Štítného na základě úmyslu oslavovat Krista a způsobu realizace celkem tři řady svatých.³⁹ První řád svatých tvoří ti, kteří z vlastního úmyslu žádali pro Boží milost pracovat či trpět a svými skutky tohoto úmyslu dosáhli. Příkladem takovéto svátosti, odhodlané ve jménu Krista trpět, je první mučedník Štěpán. Mezi druhý řád svatých patří ti, kdo měli úmysl následovat Štěpánova příkladu, ale samo utrpení je minulo a jejich odvaha k smrti ve jménu Božím nebyla završena skutkem. Na tomto místě vzpomí-

³⁴ Žd 13,14

³⁵ Fp 3,17

³⁶ J 11,16

³⁷ J 20,25

³⁸ J 20,28

³⁹ Kázání o sv. Štěpánovi viz *Řeči nedělní...*, s. 58-63.

ná Tomáš ze Štítného příklad učedníka Jana, jenž byl odhodlán jít i na smrt, ale nestalo se tak, ačkoliv mnohým Štěpána převyšuje, tímto převyšuje Štěpán jej. Do posledního třetího řádu svatých náležejí ti, které potkalo utrpení pro Krista, aniž by však po tom sami toužili jako byla na příklad betlémská novorozeňata. V tichosti snášela protivenství, aniž by se mohla bránit, či vyjádřit svou odvahu, došla proto odplaty v Kristu a dosáhla svátosti.

Štěpánův příklad však může posloužit svou názorností v biblických textech také jako odpověď na otázku, komu budou otevřena nebesa.⁴⁰ Celkem čtyřikrát se v Bibli můžeme setkat s touto formulací. Jednak v textu popisujícím Kristův křest,⁴¹ dále při popisu vidění Šimona Petra o čistých a nečistých zvířatech,⁴² pak v textech oslavujících Štěpánovo umučení, konkrétně při popisu jeho vidění těsně před smrtí. A konečně ve vidění sv. Jana, které popisuje biblická kniha Zjevení. Následný výklad kázání vyvozuje z tohoto rozdělení věřících na čtyři skupiny, jim je již nebe otevřeno. Jako první jsou jmenováni ti, co umírají bez poskvrny hříchem, po očištění křtem svatým, aniž by dosáhli jakýchkoliv zásluh na zemi. Umírají v raném věku, neposkvrněni hříchem, a protože Kristus lidi svou smrtí očistil, předcházejí ostatní před tvář Boží. Smrtí Krista byli i oni očištěni, ale nikoliv od vlastní viny, ale od obecného hříchu, který narušuje lidskou přirozenost a křtem byli očištěni. Stav si děti udržují dokud nenabudou rozumu, který jejich vůli může opět svěsti, a ony se mohou znovu poskvřnit hříchem.

Druhou skupinu lidí tvoří ti, které Kristus skrze jejich pokání očistil. Toto pokání má mít podobu podle míry, počtu a váhy prohřešení, v zásadě odpovídá svojí formou v knize Přísloví vyhlášenému: „*čím člověk hřešil, tím má trpět.*“⁴³ V podobném duchu promlouvá také Apokalypsa: „*kolik si užila slávy a hýření, tolik ji dejte teď trýzně a žalu.*“⁴⁴ Příkladem pokání je Tomášovi ze Štítného postava Máří Magdalény,⁴⁵ která stejně jako viditelně hřešila ve svém životě, tak se také dokázala viditelně kát. Vědoma si svého provinění sama sebe ponížila přicházejíc ke Kristu a vrhající se mu k nohám. Hlavu, kterou doposud nosívala hrdě zdviženou, sklonila v pokání ke Kristovým nohám a slzy prolévala, vlasy, na něž jako žena vědoma si své pozemské krásy byla marnivá, nyní užívá, aby rozetřela olej po Kristových nohách, aniž by se jakkoliv snažila je chránit před účinky oleje, ba dokonce takového chování ani nelituje.

Třetí skupinu vytvoří ti, kteří ve jménu Boha trpí. Tomáš ze Štítného na tomto místě své čtenáře upozorňuje, že nemůže mučednickou smrtí zemřít každý, věřící mohou být mučedníky Páně, aniž by museli podstoupit násilnou smrt. Doba, v níž nejsou křesťané pro svou víru pronásledováni, přináší věřícím také svá muka. V boji duchovním musí prokázat křesťan stejnou statečnost a odvahu k boji s tělesnou žádostí, která umrtvuje jeho duši, jako mučedníci pro víru. Křesťan má tři možnosti

⁴⁰ Sk 7,56

⁴¹ Mt 3, 16

⁴² Sk 9,11-16

⁴³ Př 14, 32

⁴⁴ Zj 18, 7

⁴⁵ Také u postavy Máří Magdalény došlo v církevní tradici ke splynutí dvou biblických osob, byla jí přisouzena role ženy přicházející k Ježíši, aby mu alabastrovým olejem pomazala nohy, viz Mt 26,6-13; Mk 14,3-9

nápodoby mučedníka: samozřejmě tělesné utrpení, dále však může tento vzor následovat, bude-li cítit lítost s jeho bližním, do třetice také dokáže-li křivdu na sobě učiněnou v tichosti strpět.

Poslední, čtvrtou skupinu tvoří ti, jež v milosti skrze duchovní zrak nazírají duchovní věci, ti, kteří dosáhli stavu duchovní mysli a jejich duše se rozmáhá v Bohu a dokáží se oprostit od tělesnosti a světskosti. Jejich duše se čistí milostí svatou a posilňuje. Silná mysl nedá člověku upadnout do hříchu. Pro Tomáše ze Štítného jsou právě tito lidé vzorem lidské dokonalosti, prosí proto Boha, aby mu pomohl nejen dosáhnout těchto výšin sám, ale aby byl také schopen ve svém díle dát vzor pro dosažení tohoto stavu u svých čtenářů a následovníků. Štítný ve své koncepci opět na tomto místě zdůrazňuje vzor ve světcích, znovu opakuje důraz na duchovní vývoj člověka, nikoliv na vývoj tělesný.

Na příkladu osobnosti Jana Evangelisty⁴⁶ se snaží Tomáš ze Štítného poukázat na způsob, jak si vážit a ctít svaté, jsou to Boží přátelé. Ti, v roli pomocníků v našich potřebách, mají být u církve ve všeobecné úctě a mají být křesťany milováni. Názorné příklady těchto světců jsou božím darem hříšnému člověku. Církev se tedy zachovala spravedlivě, jestliže vzala v obyčej úctu ke svatým a stará se o jejich památku. Kazatelé jejich upomínáním a ctěním roznášejí v řadách křesťanů myšlenku plnosti Božích darů.

Tři věci povyšují Jana ke svátosti života na zemi. Uchoval si podle církevní tradice „panenskou“ čistotu, zachoval si sladkost poznání a zkušenost ochotné mysli stejně jako odvalu konat podle své víry. Byl to Jan, komu Kristus svěřil jméno svého zrádce,⁴⁷ a byl to opět Jan, komu Kristus dal do péče svou matku, jemu, Janovi, otevřel oči, aby mohl nahlédnout do života církve a popsat jej v apokalypse.⁴⁸

V hledání příkladů a vzorů následování Ježíše Krista přistupuje posléze Tomáš ze Štítného také k další otázce, s nimi spojené, ve vyhocené zbožnosti přelomu 14. a 15. století hojně dotazované, a to k otázce mučednictví. Úvod pro navození výkladu o možnostech následovat příkladu svatých také v této rovině vytváří zamyšlení nad výrokem „*Spravedliví budou navěky živi.*“⁴⁹ Nalezneme jej v úvodu kázání na motivy příběhu svatého Sebastiana,⁵⁰ jednoho z mučedníků církve, který svou smrtí prokázal stálost ve víře. Tomáš ze Štítného si v něm klade otázku, jak lze dosáhnout v pozemském životě spravedlnosti. A rozděluje tuto cestu do sedmi stupňů, které ukazují cestu ke svrchovanosti a k nejvyšší spravedlnosti.

Nejprve jsou to slova vyznání víry, která by však bez následného lidského konání zůstávala mrtvá. Podmínkou spravedlivého života před Bohem tudíž jsou dvě věci: slovní vyznání víry před Bohem i za cenu následného pronásledování či smrti, a změna způsobu chování, která se projeví v konkrétních činech. Dalším, druhým stupněm ke spravedlnosti v životě křesťana je naděje, jež drží člověka

⁴⁶ Řeči nedělní..., s. 63-69.

⁴⁷ J 13,23

⁴⁸ Postava Jana Evangelisty je středověkou církevní tradicí ztotožňována jak s postavou Jana Zebedeje, tak také s osobou *milovaného učedníka*. Jemu je připisováno autorství nejen evangelia, ale také tří biblických epištol a Zjevení sv. Jana (tzv. Apokalypsa).

⁴⁹ Moudr. 5,16

⁵⁰ Řeči nedělní..., s. 94-100.

ve vytrvalosti a opětovném vyznávání víry vždy znovu a znovu, také ona má posilovat ke konání dobrého. Ve třetím kroku přichází poznání naší nespravedlnosti, kterou následuje uvědomělá zpověď a žádost o Boží smilování, nakonec přichází rozhrěšení skrze moc kněžskou. Na tomto místě neopomene Tomáš ze Štítného zdůraznit, že kvalita lidského činění se rozvíjí v úplnosti ve třech rovinách, a to v myšlení, řeči a ve skutcích jako takových. Čtvrtý stupeň představuje činění skutků, tj. změna chování člověka, který podle víry mění své postoje, návyky a také vztah k okolí, uvědomuje si, kdo je jeho „bližní“. V pátém stupni člověk dodržuje Boží přikázání, v šestém se snaží o zachování spravedlnosti k bližním a v posledním, sedmém, stupni člověk již nejen že není ani schopen činit jiným křivdy, ale zároveň je ochoten postavit se za každého, komu je křivda činěna a hájit jej.

Motiv následování je dotažen ve výkladu kázání o skutcích apoštola Pavla.⁵¹ Všichni mohou následovat tento vzor křesťanského života, ale Štítný zdůrazňuje hlavně tři věci: Pavlovo nekompromisní, plné obrácení k Bohu, jeho snahu neustále se sám zdokonalovat nejen ve víře, ale také ve skutcích, což označuje Tomáš ze Štítného jako dobývání šlechetnosti,⁵² konečně jako třetí vyzdvíženou mysl, která nazírá duchovní věci a motivuje člověka, aby se odklonil od marnivosti světského hledání, a cokoli činí, činil pro větší slávu Boží. Pro větší názornost vrací se Tomáš ze Štítného ve výkladu zpět k první jmenovanému a snaží se podrobněji objasnit co takové plné obrácení se k Bohu vlastně znamená. Plné obrácení k Bohu sestává z odvrácení se od sebe samého, ke znalosti toho, ke komu se obrácíme, a z porozumění proč se obrácíme.

Motiv utrpení se opět objevuje v kázání na svátek sv. Petra.⁵³ Cesta do nebeského království je pro křesťana, podobně jako pro apoštola Petra, cestou přes mnohá protivenství. Kdo jej chce následovat, musí si dobře tuto skutečnost uvědomit. Protivenství života však nejsou pouze mučednictví pro víru, k tomu jsou pouze někteří povyšováni, ale převážně se jedná o každodenní duchovní boj křesťana, aby nezbloudil na širokou cestu. Duchovní boj v sobě zahrnuje snahu zdolávat hněv spalující srdce vřivostí, mysl chránit před lakomstvím, přemáhat tělesnou žádost, lenost svazovat ochotou pomoci. Čím kdo více pro Boží milost přemáhá nesnáze, tím vyšší cti se mu dostává v očích Božích a v odplatě nebeských radostí.

Myšlenkové jádro literárního díla Tomáše ze Štítného tvoří mravní výchova křesťana. Vychází z předpokladu, že s teoretickým poznáním se pojí a vytváří tak jednotu opravdovost v praktickém životě každého jednotlivého křesťana. Tomáš se ve svém díle neptá „Proč?“, jeho dílo tudíž nemá podobu filosofického či teologického spisu. Pro Tomášovo zamyšlení je stěžejní otázka „Jak?“. Tomáš podává ve svém díle návod, jak má jednotlivý křesťan žít v průběhu celého svého života od dětství po stáří a veden snahou o názornost, příkládá kázáním o svatých ve svých „Řečech nedělních a svátečních“ významnou roli právě možnostem skrze konkrétní příklad poukázat na rozsah lidského chování. Ve svých postojích vychází z přesvědčení, že jednou ze základních ctností věřícího člověka je umírněnost ve víře

⁵¹ Řeči nedělní..., s. 111-116.

⁵² viz Grollová, Jana: Odráz změn v pojetí Křesťanské morálky a dobové zbožnosti v díle Tomáše ze Štítného. Brno 2001 (dipl. práce).

⁵³ Řeči nedělní..., s. 424-425.

i způsobu života, která se pojí s jistou praktičností či užitečností nejen pro jedince, ale i pro společnost. Tomáš si váží mystické kontempace, ale současně si uvědomuje, že kdyby tak měl žít každý, pak by společnost spěla ke svému zmaru. Tomáš si váží chudoby, ale ne na úkor rodiny. Nevyzdvihuje ani přílišnou zbožnost, která jde na úkor povinností vyplývajících z příslušnosti k některému z lidských stavů.

Kromě originality své role učitele a zvoleného předmětu zájmu, jímž se stala morálka křesťana, spočívá jedinečnost Tomáše ze Štítného právě v již zmíněné umírněnosti, která je mu však nejen ctností, které se má člověk snažit dosáhnout, ale jež se přímo stala charakterovou vlastností. V Tomášově díle chybí zavilá radikálnost. Hájí schopnost člověka dopátrat se sám pravdy. V kritice však není zaujatý, ale spravedlivě hledá a vybírá to, co shledává dobrým či poučným. Cenným přínosem v hledání pravdy je totiž v jeho pojetí dialog, v němž dochází k tříbení myšlenek i postojů.

Ani Tomáš ze Štítného neunikl nutnosti zaujmout postoj k mravnímu úpadku v řadách duchovních a mnichů ve své současnosti. I v této své odpovědi však zůstává originální, neboť úpadek mravů v církvi vztahuje pouze k samotnému jevu, pojímá ho tedy v rovině morální a výchovné, nikoliv v rovině věroučné. Ve své kritice mravního úpadku zůstává kritický ke všem zúčastněným, rovněž tak vnímá i míru jejich odpovědnosti za úpadek. Laik, který sedí v krčmě vedle kněze a společně s ním se opíjí, nese stejnou vinu za jeho poklesek jako kněz sám.

V pojetí individuální odpovědnosti křesťana za jeho život a v přenesení problému výchovy křesťana do *rodinného kruhu* nalzáme v díle Tomáše ze Štítného jedinečný zdroj k bádání o postojích laické veřejnosti k dobovému dění a k chápání proměn v pojímání zbožnosti a morálky. Jeho dílo rovněž poskytuje přehled o aplikaci teoretické katolické morálky na praktický život křesťana a o pojetí základní křesťanské věrouky v praxi každodenního života jednotlivce.

Mgr. Jana Grollová; Katedra historie, Filosofická fakulta Ostravské univerzity,
Reální 5, Ostrava 1, 702 00 (Jana.Grollova@osu.cz)

Summary

The Role of a Saint in the Concept of Education of Thomas of Stitny

Jana Grollová

The principal motivation factor for Thomas of Stitny (Tomáš ze Štítného) for compiling the literary work was the idea of educating through written texts. To fulfil his educational objective, he had to have a basic concept of the contents, the methodology and the mode of presentation, i.e. the manner of presenting knowledge and conclusions.

The basic element of his elaborated educational concept was defining and sorting information and to render deductions. Within this concept, Thomas of Stitny proceeded in his lecture from general topics to more specific issues, from simple to difficult problems; and he completed the lecture with concrete examples. His mode of work with texts and his motivation for education through lecture and written text originates in his contacts at the University of Prague at the end of the 14th century and the beginning of the 15th century.

As an educator, Thomas of Stitny became well aware of the need for a clear example, which would portray that the glorified ideals and the declared demands on a Christian's life, stated in the Bible, are realizable under the common distressful everyday life of a Christian. The lives of saints serve as similitude to the general public that people are able to fulfil the demands of God in their earthly life if they humbly beg God for help in their prayers. Through the Holy Scripture, a Christian gains knowledge; he can deepen and refresh this knowledge by means of lectures but thanks to saints he gets an example of how to live in generosity and to serve God.

Among the selected saints include Biblical characters of the likes of Apostles and the disciples. They are joined by the saints of antiquity and the early Middle Ages. Loyal to his educational concept and selected deductive method of lecture, Thomas of Stitny draws origins of each of his lectures from a statement in the Bible or other ecclesiastical authority. He never dwells upon the miracles that are attributed to saints according to the hagiographic tradition.

Sainthood is therefore no privilege, gift or anomaly but it is something that every believer can gain with the help of God; it merely depends on his motivation and perseverance. An important role of the saints in religious dogma is one of a clear example for particular action and decision-making. Their *vitae* and mentioned statements serve in the religious dogma as examples worth following. They show other Christians how to apply the biblical commandments in the everyday life of the Church and their society; they help to determine the moral rules for man's behaviour in society; and last but not least, they prove that Man can live according to these ideals and can follow them.

Translation Martina Foltýnková

